

РЕЦЕНЗИЯ

От доц. д-р арх. Стела Ташева, ЛТУ, София

за присъждане на образователната и научна степен доктор по научната специалност „02.17.02 Опазване, реставрация и адаптация на паметниците на културата“, в професионално направление 5.7. Архитектура, строителство и геодезия; във ВСУ „Любен Каравелов“ – София, Архитектурен факултет, към катедра „Градоустройство, история и теория на архитектурата“
на арх. Валентина Едрева,

с

ТЕМА НА ДИСЕРТАЦИЯТА:
**ТЕРИТОРИАЛНО – УСТРОЙСТВЕН ПОДХОД В ОПАЗВАНЕТО НА
АРХИТЕКТУРНОТО НАСЛЕДСТВО С
ПЛАНОВЕ ЗА ОПАЗВАНЕ И УПРАВЛЕНИЕ (ПОУ)**

Научен консултант: доц. д-р арх. Валентина Върбанова

Рецензията е подготвена съгласно заповед за утвърждаване на научно жури N:00621/13.09.2022, решение от заседание на Научното жури и заповед за назначаване на рецензенти N:00639/20.09.2022 на Ректора на ВСУ „Любен Каравелов“ – София.

Предоставената ми за разглеждане дисертационна разработка на арх. Валентина Едрева е в обем от общо 315 страници, вкл. съдържание, бележки

и приложения. Основният труд се състои от 204 стр. Налични са 147 илюстрации и фигури, между които авторски схеми (9), фотографии (13), таблици (9). Дисертацията е придружена с необходимия комплект от документи и доказателства (според ЗРАСБГ и според Правилниците във ВСУ „Любен Каравелов“). Спазени са всички необходими процедурни изисквания и законови разпоредби.

Предаден е автореферат на български и на английски език, съдържащ 51 страници. Той пълно и коректно отразява съдържанието и приносите на дисертационния труд.

Декларирани са общо десет публикации по темата на дисертацията, Една от тях е издадена в двуезичен сборник на два езика. Една от статиите е на английски. На български език, с резюмета на английски са останалите 8. Публикациите са в сборници на университетски конференции във ВСУ „Любен Каравелов“ – София, ВСУ „Черноризец Храбър“, Варна както и в тематични научни сборници на международни организации (ЮНЕСКО) и научни форуми. Считам, че общият брой и качеството на публикациите са достатъчни и отговарят на изискванията.

Арх. Валентина Едрева дипломира архитектура във ВИСИ (сега УАСГ) през 1975 г. След завършването, нейният трудов стаж е посветен на опазването на архитектурата и протича главно в НИПК (сега НИНКН). Занимава се с реставрация, адаптация и експониране на археологически и архитектурни паметници на културата и работи по култови, музейни, обществени и жилищни сгради в Сливенски, Ямболски и Бургаски окръзи. Участвала е в проектиране на устройствени планове, в задание за ПОУ на Стария Несебър и Доклад (1-ва част) на ПОУ за Боянската църква. От 1994г. е инспектор в

НИПК, и последователно заема позициите: главен инспектор в НИОНКЦ, главен експерт и отговорник за културно-историческото наследство на София, Копревщица, Котел, Медвен, Сливен, Ямбол и Бургас; началник отдел "Западна България" в НИНКН. Тя е член на Експертния съвет на НИПК (НИНКН), както и на НАГ - София.

От 2008г. Арх. Валентина Едрева преподава във ВСУ "Любен Каравелов". Членува в КАБ, САБ, ИКОМОС, НПО „Форум Културно наследство“, и на Съюза на филмовите дейци.

Мога да определя като явни и високи *актуалността и значимостта на тематиката* на представената ми дисертация. Проблемите по опазване на наследството, и особено на архитектурното наследство в България са добре известни и на широката публика, и на специализираните среди. Техният професионален анализ обаче, не е често срещан. Редки са и научните търсения в областта, но и предложенията за възможни решения. В това отношение качеството и подробността на разработката на арх. Валентина Едрева са важни и забележими. Те подпомагат научното развитие в няколко направления и напълно съответстват на спецификата и значението на избраната от нея тема.

Фокусът на дисертацията пада върху териториално устройствения подход в опазването, като се проучва обхвата и приложението на плановете за опазване и управление (ПОУ). Проследява се историческото развитие на формите на опазване на архитектурното наследство (като част от културно-историческото такова) и се проучват избрани знакови случаи.

За основна цел на труда е заявено извеждането на „модел от професионални мерки и намеси, методика за физическо опазване на

архитектурните паметници и защитени територии, за непрекъснато наблюдение от интердисциплинарни екипи, за представяне и популяризиране пред обществото“, както и конституирането на „универсална стратегия за включване на местното население в опазването на архитектурното наследство, като част от „споделяното културно пространство“ на базата на Плановите за опазване и управление“.

Методиката на изследването е базирана на системния и сравнителния анализ. Извършено е хронологично проследяване на подходите към опазване на наследството в регионален и глобален план в XX и XXI век, изследвани са и социални взаимодействия с процесите и дейностите по опазване в България. Направен е разрез на нормативната база в областта, дискутирани са видовете териториална защита. Разгледани са подбрани примери за териториалноустройствена защита с планове за управление от националната и световната практика.

Считам използваните подходи за логични и подходящи спрямо поставената цел, задачите и контекста на проучването.

Дисертацията е структурирана във въведение, четири глави, заключение и приложения.

Във въвеждащата част е изяснена методиката, обхвата, целите и задачите на изследването, както и организацията на дисертационния труд. Посочени са значения на основни термини, използвани в текста.

В първа глава на дисертацията обектът на изследването (материалното недвижимо културно наследство) се поставя в исторически, архитектурен и социален контекст. Анализират се основни концепции и подходи при опазването на културно-историческото наследство, периодизирано е

отношението към него в страната след Освобождението до днес, обобщени са съществуващите нормативни ограничения и организации. Разглежда се в детайл и спецификата на архитектурата като наследството. В допълнение се проследяват фазите на защита на териториите при взаимодействие с обществото.

В първа част на втора глава се систематизират актуалните към днешна дата закони, норми и правила относно работата с архитектурното наследство. В тях са включени известните международни документи и органи, но и български национални нормативни документи в опазването, както и юридическото регламентиране на териториалната защита *Във втора част на втора глава* са проследени видовете обекти на културно-историческото наследство, както и видовете териториална защита. Подробно се анализират селектирани случаи от световната и националната практика като „Граници на Римската империя“, „Неолитен паметник в Оркин“, „Боянска църква“, „Старинният град Несебър“, „Град Ваймар“, „Мон Сен Мишел“, „Старият и новият град на Единбург“, както и „Историческият център на Санкт Петербург и свързаните с него паметници на културата“. Чрез тях се изследват възможностите на плановете за опазване и управление в различни географски, икономически, политически и пр. условия, както и по отношение на съответните относителни и реални мащаби на териториален обхват.

Направеният извод, че подобрите „случаи са изявени туристически дестинации и организацията на туристическите маршрути е част от ПУ“ е особено важен днес, имайки предвид постоянният антагонизъм на мненията, наличен в публичното пространство във връзка с бъдещето на българското архитектурно наследство; отношението към неговите посетители, както и липсата на цялостна стратегия за неговото управление и опазване. Ценен е и анализът на понятия като „буферна зона“, „небесна линия“, „визуални оси,

силуети и панорами“ по отношение на бъдещето развитие на градските зони в съседство с опазваните обекти и територии.

В трета глава се проучва състоянието на териториално-устройствената защита на културно-историческото наследство от края на XX век до днешния момент. Разглежда се наличната международна методология и се проследява състоянието на териториалната защита в България, действащите фактори и проблемните ситуации. Разкриват се несъответствия и несинхронизирани законодателни норми по отношение на международноизведени документи. Както и в предната глава са подготвени обобщени изводи във връзка с целта на дисертацията.

На базата на разгледания материал *в четвърта глава* са синтезирани предложения за модели на опазване за съответните видове обекти на културно историческото наследство и разработването, одобряването и влизането в действие на Планове за опазване и управление в страната. Определят се техните времеви и типологични рамки, дейности по опазване и участници. Изведени са насоки за усъвършенстване на националната система за опазване по отношение на териториалната и на юридическата защита. За мен особено важни са представените насоки за управление на риска и контрол на обектите и изпълнението на плановете, както и насоките за социализацията им.

В заключението се обобщават направените проучвания, съотнасят се към заявените цели и задачи, заявяват се резултатите и приносите на дисертационния труд.

В библиографията на дисертацията са указани 91 заглавия, от които 71 са текстове на български, а 20 на английски и френски език. При високата специфика на разглежданата тема, считам, че цитираната литература като цяло е удачно подбрана по отношение на нормативната литература, на българската

научна традиция в областта на опазването, както и на международните търсения.

В приложение е развит е кратък, но изчерпателен речник на съкращенията. Също в приложение са дадени множество илюстрации на разглежданите обекти. Показани са още схематични представяния на организации и алгоритми свързани с опазването, както и модели на някои планове за опазване и управление. С висока самостоятелна ценност за мен са обобщаващата „Сравнителна таблица на разглежданите примери в Европа с план за управление“ и цялостното, така необходимо „Предложение за етичен /морален/ кодекс в дейността опазване на недвижимото културно наследство“.

Научните и научно-приложните приноси на труда следват, но и донякъде надхвърлят изпълнението на заложените цели. Намирам заявените приноси за валидни и убедително обосновани. Изведеният в дисертацията модел на териториалноустройствена защита включва адекватни и ясно определени инструменти за цялостно устойчиво опазване, но и за управление, развитие и социализация на обектите от архитектурното наследство в тяхната среда. Изведен е и теоретичен модел за защита на всички следи на материалното и нематериалното културно и природно наследство за всяко място чрез Планове за опазване и управление.

Хронологичното изследване на правните рамки в областта и предложената периодизация; проучването на икономически, социални, технически и др. фактори, анализът на съвременни тенденции в опазването; предложенията за уточнения на понятия, и за изясняване и допълване на нормативната база, както и разработеният етичен кодекс са от голямо значение както за научната така и за практическата работа с културните ценности и наследството.

Допълнителна научна ценност представлява и събраният снимков и табличен материал.

При цялостна оценка на разработката трябва да се вземе под внимание и *големият опит на докторантката* в дейностите по опазване, както и *нейното участие в експертни комисии на Министерство на културата и Министерство на регионалното развитие*, разработвали предложения към действащата нормативна уредба. Това засилва дълбочината и актуалността на предлаганите от нея решения.

Поради качеството и удачната систематизация на труда, *основна препоръка* към докторантката е публикуването на дисертацията, както и популяризацията на резултатите ѝ в научното пространство на други езици. При бъдещото издание бих препоръчала извеждането на класификацията на нормативната база, част от втора глава, в отделно приложение. Други бележки са: нуждата от обосноваване на избора на термина „контекст“ спрямо възможното „аспект“ в първа глава, както и обединяването на бележките „под линия“ и библиографията в един масив.

При бъдещата цялостна публикация е възможно и разширяване на примерите с регионални (балкански) практики.

Тези препоръки обаче, в никакъв случай не следва да се разглеждат като критични; те в ни най-малка степен не намаляват високата стойност на дисертационния труд.

Като цяло, дисертационното изследване е от голямо значение за избраната от докторантката област и би предизвикало интерес не само между учени с различни гледни точки и цели, но и в средите на практикуващите

опазване на наследството специалисти, както и между заинтересуваните граждани.

Предвид гореизложеното, давам своята положителна оценка на направеното изследване и предлагам на уважаемото научно жури да присъди на Валентина Едрева образователната и научна степен доктор по научната специалност 02.17.02 Опазване, реставрация и адаптация на паметниците на културата в професионално направление 5.7. Архитектура, строителство и геодезия, за нейната дисертация „Териториално – устройствен подход в опазването на архитектурното наследство с планове за опазване и управление (ПОУ)“.

3.11.2022, София

**Заличен на основание
чл. 59 ал.1 от ЗЗЛД**

доц. д-р арх. Стела Ташева

REVIEW

*By Associate Professor Architect Stela Tasheva, PhD, University of Forestry,
Sofia, Bulgaria.*

*for awarding the educational and scientific degree doctor in the scientific specialty
"02.17.02 Conservation, restoration and adaptation of culture monuments", in
professional direction 5.7. Architecture, construction and geodesy; at the Higher
School of Civil Engineering (VSU) "Lyuben Karavelov" – Sofia, Faculty of
Architecture, Department of urban planning, history and theory of
architecture*

to architect Valentina Edreva

for

a PhD Thesis titled:

TERRITORIAL ORGANIZATION APPROACH FOR THE PRESERVATION OF ARCHITECTURAL HERITAGE WITH CONSERVATION AND MANAGEMENT PLANS (CMP)

Scientific consultant: Associate Professor Architect Valentina Varbanova, PhD

The review was prepared according to the scientific jury approval order N:00621/13.09.2022, the decision of the meeting of the Scientific jury and the order of appointment of reviewers N:00639/20.09.2022 of the Rector of the Higher School of Civil Engineering (VSU) "Lyuben Karavelov" - Sofia.

The PhD Thesis of architect Valentina Edreva is *in a total of 315 pages, including main text, contents, notes and appendices. The main work consists of 204*

pages. There are 147 illustrations and figures, including author's diagrams (9), photographs (13), tables (9). The dissertation is accompanied by the necessary set of documents and evidence (according to the Bulgarian Law and according to the Rules of the Higher School of Civil Engineering "Lyuben Karavelov" - Sofia). All necessary procedural requirements and legal provisions have been complied with.

An abstract in Bulgarian and English, containing 51 pages, was submitted. It fully and correctly reflects the content and contributions of the dissertation work.

Ten scientific publications on the subject of the dissertation have been declared. One of them has been published in a bilingual collection in two languages. One of the articles is in English. The remaining eight are in Bulgarian, with summaries in English. The publications are in collections of university conferences at Higher School of Civil Engineering (VSU) "Lyuben Karavelov" - Sofia, Varna Free University "Chernorizets Hrabar", as well as in a thematic scientific collection of international organizations (UNESCO) and scientific forums. I admit that the total number and quality of the publications are sufficient and meet the requirements.

Arch. Valentina Edreva graduated in architecture from VISI (now UACEG, Bulgaria) in 1975. After graduation, her work experience was dedicated to the Preservation of Architecture and took place mainly in the National Institute of the Culture Monuments (now the National Institute for Immovable Cultural Heritage). She was dealing with restoration, adaptation and display of archaeological and architectural monuments, and was working on cultural, religious, museum, public and residential buildings in the districts of Sliven, Yambol and Burgas. She participated in the design of urban development plans, in an assignment for the CMP of Old Nessebar and the Report (1st part) of the CMP for the Boyan Church. Since 1994 she was an inspector in the The National Institute for Immovable Cultural

Heritage, and successively holds the positions: a chief inspector, chief expert and responsible for the cultural historical heritage of Sofia, Koprivshtitsa, Kotel, Medven, Sliven, Yambol and Burgas; head of the "Western Bulgaria" department. She is a member of the Expert Council of NIPC (NINKN) and the Expert Council of Sofia Municipality.

Since 2008 architect Valentina Edreva teaches at "Lyuben Karavelov" VSU. She is a member of the Chamber and the Union of the Bulgarian Architects, ICOMOS, the NGO "Cultural Heritage Forum", and the Union of Filmmakers.

I consider *the relevance and significance of the topic of the presented dissertation* high and clearly shown. The problems of heritage preservation, and especially the preservation of the architectural heritage in Bulgaria, are well known both by the general public and the expert circles. However, the professional analysis and evaluation in the field are not widespread. Scientific approach and research, as well as proposals for possible solutions, are also rare. In this regard, the quality and detail of the work of architect Valentina Edreva are important and noticeable. The thesis will support studies in several directions and fully corresponds to the specifics and importance of the chosen theme.

The dissertation is focused on the territorial approach to conservation, examining the scope and application of Conservation and Management Plans (CMPs). The historical development of the forms of preservation of the architectural heritage (as part of the cultural-historical one) is examined and selected significant cases are studied.

The aim of the PhD work is the creation of a "model of professional measures and interventions, a methodology for the physical protection of architectural

monuments and protected areas, for continuous monitoring by interdisciplinary teams, for presentation and promotion to the public", as well as the constitution of a "universal strategy to involve the local population in the preservation of the architectural heritage, as part of the "shared cultural space" based on the Conservation and Management Plans".

The research methods are based on systematic and comparative analysis. A chronological tracing of the approaches to the preservation of the heritage in a regional and global plan in the 20th and 21st centuries was carried out, social interactions with the processes and activities of preservation in Bulgaria were also studied. An overview of the legal framework in the area was made, the types of territorial protection were discussed. Selected examples of territorial planning protection with management plans from national and world practice are examined.

I consider the used methods to be logical and appropriate to the goal, the tasks and context of the study.

The dissertation is organized in an introduction, four chapters, a conclusion and appendices.

The Introductory Part is used to explain the methods, the scope, aims and tasks of the research, as well as the arrangement of the thesis. Meanings of key terms used in the text are also indicated.

The object of the research (tangible immovable cultural heritage) is placed in a proper historical, architectural and social context *in the First Chapter* of the dissertation. The basic concepts and approaches in the preservation of the cultural-historical heritage are analyzed, the attitude towards them in the country after the Liberation until today is periodized, the existing normative restrictions and organizations are summarized. The specifics of architecture as a form of heritage is

analyzed. Inconsistencies and unsynchronized legislative norms towards the internationally issued documents are revealed. As in the previous chapter, summarized conclusions are prepared regarding the aim of the dissertation.

On the basis of the reviewed material, *in the Fourth Chapter* proposals for conservation models for the relevant types of cultural and historical heritage sites and the development, approval and entry into force of Conservation and Management Plans in the country have been synthesized. Their time and typological frames, the conservation activities and actors are defined. Guidelines for the improvement of the national conservation system in terms of territorial and legal protection are presented. For me, the shown guidelines for risk management and control of the objects and the implementation of the plans, as well as the guidelines for the socialization of the monuments, are particularly important.

In the thesis Conclusion, the studies carried out are summarized, in relation to the stated aims and objectives, and also the results and contributions of the dissertation work are stated.

The bibliography of the dissertation lists 91 titles, of which 71 are texts in Bulgarian, and 20 in English and French. Given the high specificity of the topic under consideration, I believe that the cited literature is generally well chosen in terms of the normative literature, the Bulgarian scientific tradition in the field of conservation, as well as in the international research scope.

A short but comprehensive glossary of abbreviations has been developed in the appendix. Numerous illustrations of the objects under consideration are given there too. Also shown are schematic representations of conservation organizations and algorithms, as well as models of some conservation and management plans. Of high additional value to me are the summarized "Comparative table of the examined examples in Europe with a management plan" and the comprehensive, much-needed

"Proposal for an ethical / moral / code in the activity of preservation of immovable cultural heritage".

The scientific and scientific-applied contributions of the work follow, but also somewhat exceed the fulfillment of the set goals. I find the stated contributions valid and convincingly substantiated. The model of territorial planning protection derived in the dissertation includes adequate and clearly defined tools for overall sustainable conservation, but also for management, development and socialization of the objects of the architectural heritage in their environment. A theoretical model for the protection of all traces of the tangible and intangible cultural and natural heritage for each place through Conservation and Management Plans has also been derived.

The chronological study of the legal frameworks in the area and the proposed periodization; the study of economic, social, technical, etc. factors, the analysis of contemporary trends in conservation; the proposals for definitions of concepts, and for clarifying and supplementing the normative base, as well as the developed code of ethics, are of great importance both for the scientific and the practical development in regards with cultural values and heritage.

The collected photographic and tabular material is an additional scientific asset of the thesis.

In an overall assessment of the development, the extensive experience of the doctoral student in conservation activities, as well as her participation in expert commissions of the Ministry of Culture and the Ministry of Regional Development, which developed proposals for the current regulatory framework, must also be taken into account. This reinforces the depth and relevance of the solutions it offers.

also examined in detail. In addition, the phases of protection of the territories in interaction with the society are followed.

In the first part of the Second Chapter, the current laws, norms and rules regarding work with architectural heritage are systematized. They include the well-known international documents and bodies, but also Bulgarian national normative documents in conservation, as well as the legal regulation of territorial protection. *In the second part of the Second Chapter*, the types of elements of the cultural and historical heritage are traced, as well as the types of the territorial protection. Selected cases from world and national practice are analyzed in detail, such as "Borders of the Roman Empire", "Neolithic Monument in Orkin", "Bojana Church", "Ancient City of Nessebar", "City of Weimar", "Mont Saint Michel", "Old and the new city of Edinburgh", as well as 'The historic center of St. Petersburg and its associated cultural monuments'. Through them, the possibilities of conservation and management plans are explored in different geographical, economic, political, etc. conditions, as well as in relation to the relevant visual and real scales of the territory

The conclusion that the selected "cases examined are prominent tourist destinations and the organization of tourist routes is part of the PU" is particularly important today, bearing in mind the constant antagonism of opinions in the public space, regarding the future of Bulgarian architectural heritage and the visitors, and also the lack of a comprehensive strategy for the management and conservation. The analysis of concepts such as "buffer zone", "skyline", "visual axes, silhouettes and panoramas" in relation to the future development of urban areas adjacent to the protected objects and territories is also valuable.

In the Third Chapter, the forms and processes of the territorial protection of the cultural-historical heritage from the end of the 20th century to the present day is studied. The available international methodology is examined and the state of territorial protection in Bulgaria, the active factors and problematic situations are

Due to the quality and successful systematization of the work, the main recommendation for the doctoral student is the publication of the dissertation, as well as the popularization of its results in scientific communities in other languages. In the future edition, I would recommend putting the classification of the normative base (now part of the second chapter), in a separate appendix. Other notes are: the need to justify the choice of the term "context" over the possible "aspect" in the first chapter, as well as the merging of the footnotes and the bibliography into one block.

In the future comprehensive publication, it is also possible to expand the examples with regional (Balkan) practices.

However, these recommendations should by no means be seen as critical; they do not detract in the least from the high value of the dissertation.

As a whole, the dissertation is of great relevance to the chosen field and would generate interest not only among scholars with different perspectives and goals, but also among heritage conservation practitioners as well as interested citizens.

Given the above, I give my positive assessment of the research done and propose to the respected scientific jury to award architect Valentina Edreva the educational and scientific degree Doctor - PhD in the scientific specialty 02.17.02 "Conservation, restoration and adaptation of culture monuments" in professional direction 5.7. Architecture, Civil Engineering and Geodesy, for her dissertation "Territorial Organization Approach for the Preservation of Architectural Heritage with Conservation and Management Plans (CMP)".

3.11.2022, Sofia

Заличен на
основание чл. 56
ал.1 от ЗЗЛД

Assoc. Prof Arch. Stela Tasheva